

A remete és az angyal.

Egyes tárgyak népszerűségének legizmosabb bizonyága az az élet-erő, mely évszázadokon át a lehető legszélesebb körben biztosította fennmaradásukat. Ez a szívósság mintegy arról tanuskodik, hogy már magában a nyers anyagban is van valami megkapó, lelkeket lenyűgöző erő. Ezt az igazságot mi sem igazolja meggyőzőbben, mint *A remete és az angyal* parabolája. A zsidó eredetű legenda, mely már a *Vitae patrum*ban és a *Korán*ban is megtalálható, megérdemli, hogy kissé behatóbban tárgyaljuk.

Találkozunk vele *Jacobus de Vitriaco* egyik beszédében, *Johannes Junior Scala coelijében*, a *Gesta Romanorum*ban, egy középkori *conte dévot*ban is. Ezekre a változatokra utalt már *Gaston Paris*¹. *Katona Lajos* kutatása még aprólékosabb. Az említetteken kívül rámutat *Étienne de Bourbonra*, *Odo de Ceritonara*, *Étienne de Besançon Alphabetum Narrationumjára*, a magyar *Taxonyi János* gyűjteményére, miután a székely népmesét, *Tatár Péter* ponyvatermékét fejtegette, továbbá *Temesvári Pelbárt* és *Laskai Oszvöld* forrásait kinyomozta. Mellékletül teljes szövegükben kiadja a *Scala coeli*, *Temesvári Pelbárt*, *Laskai Oszvöld*, a *Vitae patrum*, a *Speculum exemplorum* változatait. *Gaston Paris* az összehasonlítás hajszálfinom eszközeivel dolgozott, *Katona Lajos* a nagy tudással kikutatott anyag összevetésében sematikus, csaknem matematikai ridegségre törekedett, *Binder Jenő* értekezése pedig nagy folklóre-anyagot ölel fel, s a tárgy népköltészeti jelentőségét élesen megvilágítja.³

Mi a tárgyhoz más ösvényen törekszünk. A székely népmesén⁴

¹ Ld. *L'ange et l'ermite* cz. dolgozatát *La poésie du moyen âge* cz. könyvnek VI. kiadása I. k. 151—187. l.

² *Ethnographia* 1900. évf. 145—154, 199—211. l.

³ *Ethnographia*, III. 281 és IV. k. 131—134. l.

⁴ Az *Orbán Balázs* felfedezte *A zarándok és isten angyala* című mese (Arany-Gyulai: *Népköltési gyűjtemény* III. k. 384—388. l. A mese kiskapusi változatát közli az *Ethnographia* IV. k. 260. l.) nagy vitát keltett folklóre-irodalmunkban. *Arany László* értékes jegyzetet fűzött hozzá. (U. o. 456—457. l.) *Zunz* alapján közli a *Josua ben Lévi* és *Ilyés* próféta nevéhez fűződő változatot, a *Korán* XVIII. surájában foglaltat is. *Arany László* szerint az „ős zsidó mese” a szombatosok idejében irodalmi úton jutott el a székelyekhez. *Sebestyén Gyula* azt hangoztatja (*Párhuzamos idézetek* cz. dolgozatában, *Ethn.* I. k. 105—106. l.), hogy a székely mese

kívül van még *A remete és az angyal* parabolájának olyan változata, mely nemzeti és egyetemes irodalmi szempontból egyaránt felhívja a figyelmet. A Dugonics András *Csereijébe* ékelt parabola⁵ mint a mennyire világot derít a XVIII. század magyar irodalmának egyik irányára, a magyaros iskolára, másrészt *Voltaire*re utal, Voltaire pedig *Parnelle*re. Így Dugonicsnak kissé gyakorló átdolgozásából kiindulva, két remekművet méltatunk.

Horváth János általánosságban már megállapította, hogyan bánt el Dugonics András a parabolával.⁶ Dugonics átdolgozásában nincs köszönet, röviden: Dugonics ezúttal is Dugonicsnak bizonyul. *Heinrich Gusztáv* kutatásai kiderítik, hogy Dugonics *Bátori Máriáját Soden Ignés de Castroja*, *Kun Lászlóját Bertuch Elfridája*, *Toldi Miklósát Christmann Der Statthalter von Corfuja* nyomán írta, *Prónai Antal Etelka* forrásai között különösen *Barclay Argenisének* a hatására mutatott. A *Voltaire Zadigjában* olvasott parabola átdolgozása *kicsiben* tükrözi mindazt, a mit a jelzett átdolgozások *nagyban* mutatnak, mintegy az író jellemének fővonásául: az anyag *kérges* markú kezelését s a körmönfont magyarosság sallangos cifrázkodásainak *lactea ubertasát*. Voltaire könnyed finomságainak szétmázolása legalább is olyan bűne Dugonicsnak, mint annak az anyagnak a vaskos szertezilálása, melyet *Etelka Kárjelben* című drámájában eszközölt *Shakespeare nyomán*.⁷ Milyen messze esünk *Bessenyeitől*, ki *Voltaire* bölcselkedését buzgón követi, eszméit híven sugározta.⁸

részleteiben is egyezik a *Gesta Romanorum* egyik elbeszélésével, melyet a nép *Haller János* fordításából vehetett át. *Dr. Lázár Béla A Gesta Romanorum hatása a magyar népköltészetre* című értekezésében (*Ethn.* II. k. 233–234. l.) már kiélezi az ellentétet is: míg a *Gesta Romanorum* elbeszélésének célja az aszkézishirdetés, addig a népmese csak mulatságos történetet nyújt. *Binder Jenő* (*Ethn.* III. k. 281–282. l.) gazdag bibliografiai és folklore-anyaggal felfegyverkezve éles, erős támadást intéz Lázár felfogása ellen. Arra utal, hogy a székely mese és a *Gesta Romanorum* elbeszélése között olyan lényeges különbségek mutathatók ki, hogy inkább a mesetípus egyik változata lehet a forrás, mint a *G. R.* A székely mesét *Beledi P. Miksa* is tárgyalja *Keleti motívumok egy nyugoti mesében cz.* cikkében (*Ethn.* III. k. 327–329. l.), kinek felfogását *Binder Jenő* élesen elítéli (*Ethn.* IV. k. 130–134. l.). *Katona Lajos* (*Ethn.* XI. k. 148. l.) óvatosan mondja, hogy a székely mese, ha a *Gesta Rom.*-ból indult is ki, nem a *Haller*-fordítás révén, hanem kerülő úton jutott a székelységhez. Éppen ez a „kerülő út“ okozza a bökkenőt. Azt hiszem, — ezt általánosságban mondom — ha folkloristáink a mesék nyomozásában a földrajzi tényezők szolgáltatták mozzanatokot is tekintetbe veszik, ha meglesik a mesevándorlás útvonalát, biztosabb eredményre jutnak, mint, teszem, *Bédier* és követői a *chanson de gesteek* kutatása terén. A székely mese valóban a *non liquet* ridegségével mered felénk.

⁵ Dugonics III. sz. 4. r.

⁶ Horváth János: *Dugonics „Cserei“-jének forrása.* (Egy. Ph. K. 1907. évf. 558. l.)

⁷ Ld. *Bayer József: Shakespearei nyomok (Kisf.-Társ. Évkönyve XXIII. k.)*

⁸ Ld. *Beöthy Zsolt* klasszikus Bessenyei—Voltaire-összehasonlítását *A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban cz.* könyve II. kötetében.

Voltaire *Zadig*jának huszadik fejezetében olvassuk a remete paraboláját: Zadig őszszakállú remetével találkozik, ki a sors könyvéből olvasott. Zadig nagy tisztelettel viseltetik az agg iránt, kinek társalgásából fenkölt szellem szikrája csillogott. Ellenállhatatlan varázs vonzotta hozzá. Társául szegődik. Pompás kastélyba jutnak, hol pazarul szolgálják ki őket. Majd útra kelnek. Zadig meglepődve tapasztalja, hogy a remete elcsente a gazdag úr drágakő ékesítette poharát. Zsugori ember házába érnek, ki szolgáljával az istállóba utasítja őket. A remete hálából felajánlja neki az arany poharat. Mindent megmagyaráz a meghökkent Zadignak: a hiú, pazar vendéglátó a lopás után bölcsesé, a fősvény az ajándék ihletésére vendégszeretővé válik. Majd békés hajlékba érkeznek, melynek gazdája bölcs nyugalomban élt. A vándorokat szívesen fogadta. A kellemes csevegés befejezte után kijelöli hálólhelyüket. El is búcsúztak, mert a remete kora hajnalban útra akart kelni. Pirkadáskor valóban felkölti Zadigot, de távozásuk előtt felgyújtja a vendéglátó házát. Később özvegyasszonyhoz szállnak, kinek minden reménye unokaöccsében egyesült. Távozásukkor ez kíséri őket a rozoga hídhöz. Mikor ide érnek, a remete a folyóba veti a kísérő gyermeket. Az ájuldozó Zadignak megmagyarázza, hogy a felgyújtott ház helyén vendéglátójuk mérhetetlen kincset talált, a gyermeket pedig azért pusztította el, mert ez nagynénjét ölte volna meg. Egyszerre megifjúdik az agg, fényes alakot ölt, két vállát szárnyak borítják. A térdre rogyó Zadigot fenséges tanításban részesíti. Mikor ez vitatkozni akar vele, Jesrad angyal a tizedik szféra felé repül. Zadig megalázkodik, az angyal pedig buzdítva kiáltja a levegőből: „Tarts Babylonba!”⁹

Az angyal-motivummal találkozunk Voltaire egyéb műveiben is. A *Le monde comme il vaban*¹⁰ Ituriel angyal *Baboucot* azzal bizza meg, vizsgálja meg Persépolist.¹¹ Babouc tapasztalataitól teszi függővé, javítsa-vagy kiírta e a várost. Mikor megtud mindent, szabadjára engedi Persépolist.¹¹ Nem kevésbé érdekes Voltaire *Memnonja*. Memnon szemrehányást tesz az álmában megjelenő égi lénynek, miért nem jelent meg a múlt éjjel, legalább balgaságaiban megakadályozta volna. Erre az angyal kifejti Memnonnak, hogy tökéletesség dolgában a világok fokozatosan emelkednek, de a mi földünk majdnem legalul van.¹³

Ha a *Zadig*ba ékelt parabola egyik fontosabb indítéka Voltairenél nem új is, annál meglepőbb az ősi történetecskének viszonya a regény egészéhez. Zadig a legmulatságosabb kalandokon megy át, míg egyesül *Astarté*val. Ebbe az általános s az egyetemes irodalomban is jól ismert

⁹ *Zadig* XX. fejezete, *Garnier frères* kiadása 99—104. l.

¹⁰ 1746-ban írta.

¹¹ Persépolis Parist jelenti.

¹² *Garnier* kiadása 1—17. l.

¹³ Ugyanott, 18—24. l.

keretbe illeszkednek azok a mesék s elmés anekdoták, melyek nagyrészt keleti eredetűek: az ephesusi matrona története, a kutya és a ló felismerése a pusztá nyomok után, a Mithras-templomába lépés elmés eldöntése, a törpe elárulta titok, a perdöntő kő, a csillagimádás megcsúfolása a gyertyafénynyel, az özvegy máglyahalálának hagyománya, a kincstárnok-szerzés ravasz és mulatságos módja, a szeretőhódítás elmés ötlete, a bonczok anyagi támogatásának megnyerése, a mágus feladta rejtvények megoldása. Maga Voltaire utal a keleti hagyománykincsre a regényhez fűzött jegyzetében, mikor *Zadig* meg nem írt kalandjaira hivatkozik.¹⁴

A felsorolt történetecskékhez járul a remete parabolája. Voltaire ugyanazt a célt akarja elérni vele, mint a többivel, mi azt jelenti, hogy eszközöknek tekinti őket. *Garcias Péter lelke*nek a meséjére emlékezteti az olvasót. *Le Sage Gil Blas*-ában bizonyára nem a mulatságos kalandok a legfontosabbak, hanem mindaz, a mit belőlük tanulhatunk. Voltaire úgy hat az olvasóra, mintha *Rabelais*-vel tartana: „Mindazonáltal nem kell itt maradni, mint a szirének énekénél, sőt magasabb értelem szerint kell tolmácsolni azt, amit esetleg vidámságból mondottnak gondoltok.“¹⁵ Voltaire *Zadig*-jában¹⁶ is a tanulság a legfontosabb, minden mozzanat ide tart, erre törekszik. A mű eszméje a *végzet*. A sok czifra kaland a sors szeszélyét jelzi. Ugyan van-e parabola, mely a végzet kérdését szebben érzékítené, mint éppen ez, s lehetséges-e, hogy a sors jelentőségén töprengő elme figyelmét éppen ez a parabola kerülte volna ki? Voltaire regényének legképtelenebb kalandjai s leggorombább véletlenei a végzet sajátos jellemét magyarázzák. A *εἰςρομύην*, a kizmet, a predestináció komolyabb, súlyosabb vagy fenségesebb kifejezésre találtak már, de a világ-irodalom kevés írója nyúlt e kérdéshez olyan finom elmeéllel, szellemes találékonysággal, mint Voltaire. Meseirodalmunkban jól ismerjük azt a Krisztus-mondát, melyben Péter is szerepel: Krisztus addig nem segít a vajudó anyán, míg Péter olyan jelet nem lát az égen, mely a kised sorsára biztató. Ha Voltaire ismeri ezt a mesét, bizonyára épen úgy felhasználta és kimélyítette volna, mint a remete paraboláját.

Képzeljük csak el, hogy a becsülettel kivívott diadal után a csúful

¹⁴ Két, általánosságban mondott véleményre is hivatkozhatunk. „Zadig — mondja *Landsberg* — lehnt sich stark an *Ariost* und an *Tausend und eine Nacht* an. (Ld. *Strauss* *Voltaire*-jében 162. l.) *Lanson* valamivel részletesebben nyilatkozik: „Zadig est fait de matériaux de folklore qui lui sont parvenus par les voies les plus diverses, l'*Arioste* et *Boccace*, *Thomas Parnell*, récits arabes, persans, chinois.“ (*Lanson*: *Voltaire*, 149. l.) Ld. még Horváth János becses jegyzetét az ephesusi matronáról. (Értekezése 550. l.)

¹⁵ Toutefoix pas demeurer là ne fault, comme au chant des sirènes, ains à plus hault sens interpréter ce que par adventure cuidiez dict en gaieté de coeur. (*Gargantua*, 4. l.)

¹⁶ A regény pontos czíme: *Zadig ou la destinée*.

rászedett Zadig kétségbeesve bolyong az Euphrates partján, a Gondviselés ellen zúgolódik, mely őt lépten-nyomon üldözi. A regényességre törekvő író valami hősiesség öngyilkossági jelenettel adta volna meg a csattanót, Voltaire, a filozófiai regényírás mestere másként jár el: a remeté kergeti hőse útjába, ki kezében a sors könyvét tartja, melynek Zadig egy betűjét sem képes megfejteni. Érezzük, hogy a remete parabolájának itt van a legalkalmasabb helye, mert a sors titkaival nem a szelidfolyású napok csendjében bibelődünk, hanem a szenvedések sivár éjszakáin. *Jesrad* angyal intése egészen kifejezi a parabola Voltaire értelmezte jelentőségét: „Gyenge halandó, ne szállj vitába az ellen, mit imádni kell.“ „[Faible mortel cesse . . . cesse de disputer contre ce qu' il faut adorer.“]¹⁸ A végzetten nem vitázhatunk, csak megadással közeledhetünk feléje.

Azt könnyen értjük, hogy bárki is feldolgozhat valamely mesét, de a *quo modo* már titkosabb rúgók felé tereli a kutatók figyelmét. Érdekes, hogy *Leibniz* is megérinti azokat a kérdéseket, melyek a mi parabolánk mélyén lappanganak. Így egy *Arnauld*hoz intézett levélben kielezi, hogy a jövőt összhangzásba kell hoznunk Isten akaratával.¹⁹ Nem így történik-e minden a mi mesénkben? A *most még* ártatlanokat nem azért veszíti-e el *Jesrad* angyal, hogy a jövő Isten akarata szerint tisztább, szebb és nemesebb legyen? „Mindazok, — mondja *Leibniz* — kik a dolgok rendjével nincsenek megelégedve, nem dicsekedhetnek azzal, hogy Istent illő módon szeretik.“²⁰ Ez az elv nem egyezik-e a tanulsággal, melyet Voltaire fűzött a parabolához, azzal a különbséggel, hogy ez a tanulság *Leibniz*nél az optimista, *Voltaire*nél a pesszimista bölcselkedés kihangzása. Bizonyára feltűnő, hogy *Leibniz*re is kitértünk, de e kitérés jelentősége rövidesen kiderül majd.

A parabolában *Zadig* vitatkozik *Jesrad* angyallal, más szóval, *Voltaire* az ősi meséhez gondolatokat fűz. Ez bizonyára nem új dolog. A *Gesta Romanorum*ban elég tenyeres-talpas okoskodást olvashatunk a parabola után. A *De l'ermite qui s'accompagna a l'ange* című középkori francia mesében olyan körülményeskedő pepecselés járul a történethez, hogy még a papságnak is kijut a maga része, mintha Apáti Ferencz „Feddő ének“-ét olvasnók. *Voltaire* elmékedése nem fellújt kenetesség vagy erőszakos tanítgatás, hanem finomult gondolatfűzés, nemesebb tanulságkifejtés, nagy szellem harczraszállta másik nagy elmével, hogy úgy mondjam, *Voltaire és Leibniz* csatája.

A póruł járt *Memnon* megkérdezi az álmában megjelenő szellemtől, elfogadható-e egyes költők és filozófusok tanítása, hogy a világon minden

¹⁷ A 99. lapon.

¹⁸ A 104. lapon.

¹⁹ *Leibniz: Értekezések.* (Phil. Irók Tára, 71. l.)

²⁰ Ugyanott.

jól folyik?²¹ Zadig is súlyos kérdések megfejtését sürgeti Jesrad angyaltól: miért kell az ártatlan gyermeknek meghalnia, szükségünk van-e arra, hogy bűnök vagy csapások látogassanak bennünket, hogy a jók szenvedjenek? Könnyen kitetszik, hogy Voltairét elsősorban Leibniz rendítette meg, kinek a *monadologiáról* és a *harmonia praestabilitáról* hirdetett elveit már *Zadigban* kipellengérezi.²¹ Nem hiszi azt, a mit Leibniz hirdetett, hogy ez a mi világunk az összes elképzelhető világok között a lehető legjobb világ, különben nem adta volna Zadig szájába azokat a kérdéseket, melyekkel ez az angyal ostromolja. Ezt az igazságot megvilágíthatja *Candide* is.

Azok a szemenszedett kalandok, melyeken *Candide*, a fiatal Thunder-tronckh báró, Cunégonde, Pangloss, a vénasszony, Paquette és Giroflée keresztfülmennek, éppen visszájára fordítják Leibniz optimizmusát. Mint a mennyire kigúnyolja Pangloss, éppen annyi rokonszenvet érez Martin iránt. Pangloss az optimista Leibniz, Martin a pesszimista Voltaire. Pangloss kegyetlen viszontagságai után is rendületlenül ragaszkodik bölcselmi álláspontjához, a harmonia praestabilitáéhoz. Jesrad angyal szavai is komolyan, ünnepiesen hirdetik: ez a világ nem lehet bajok nélkül, mert különben a föld más világ volna, mint a mi, más rend uralkodnék rajta, de ez a tökéletes rend az Úr birodalmához illik, kihez a bajok nem férközhetnek.²² A remete parabolájának tanulsága ugyanaz, mint a *Candideé*: ha Zadig arról ábrándozik, hogy e világnak tökéletesnek kell lennie, ugyanolyan álomvilágba téved, mint Pangloss, ki ezt valóban a legjobbnak tartja. Mit is mond *Leibniz* a jók ádáz sorsáról és az ártatlanok szenvedéséről? Leibniz mindezt látszatnak tekinti, mert „minden dolog és így a szellemek is a lehető legnagyobb tökéletességet érik el”.²³ Azt hangoztatja, hogy a legjobbat Isten bölcsesége megismerte, jósága választotta, hatalma létesítette.²⁴ Zadigot Jesrad angyal észretéríti: az elme e merész lendületű erőlködése csak *flatus vocis*, ez a világ gyarló, mert a tökéletesség csak Istenhez illik. Mikor *Pangloss* a dervistől kérdi, mi az élet célja, ez így felel: „Te taire.” Mikor *Zadig* a titkok megfejtését lesi, az angyal ezt tanácsolja neki: „Cesse de disputer!” Mintha *Leibniz* ezt mondaná: »Ez a világ a lehető legjobb, örüljünk.« Mintha *Voltaire* ezt hirdetné: »Ez a világ a lehető legrosszabb, törődjünk belé.«²⁵

²¹ Voltaire: Memnon 23–24. l.

²² *Zadig*: 52. l.

²³ *Zadig*: 104. l.

²⁴ *Leibniz*: Érték. 109. l.

²⁵ *Leibniz*: Monadologia (Ph. I. T.-ban *Érték*. 181. l.)

²⁶ *Strauss* néhány sorban ügyesen jellemzi *Voltaire* regényeit, melyek között különösen a *L'ingénu*t méltatja a legrokonszenvesebben (*Dav. Fr. Strauss: Voltaire*, 75–77. l.) *Faguet*, ki különösen *Voltaire* egyéniségének gyengeségeit és nézeti ellenmondásait mutogatja, regényeiről csak egy-két elejtett megjegyzést tesz a *Faguet*:

Már Fréron²⁷ észreveszi, hogy Voltaire a parabola tárgyát Parnell²⁸ költeményéből meríti. Hogy Voltaire *Candide*-jában Fréront holmi röpiratgyártónak minősíti,²⁹ érthető, ha arra gondolunk, hogy Fréron nem vette észre Voltaire célját, mikor ez Parnell anyagához nyúlt. Valóban lényeges az eltérés Voltaire és Parnell felfogása között. Parnell *The Hermit*-jének³⁰ tárgya lényegében ugyanolyan, mint a középkori gyűjtemények elbeszéléséé. Így a *Gesta Romanorum*tól is a remete töprenkedésének indítékában és a kalandok eltérő egymásutánjában különbözik.

Tagadhatatlan, hogy Parnell leleménnyel dolgozta fel ezt a történetet. Különösen négy mozzanattól tetszik ki a művészi alakítás. Elsősorban megragadó hasonlataira utalok. Milyen elbűvölő a remete csudálatát megvilágító hasonlat:

Thus look'd Elisha, wohen, to mount on high
His master took the chariot of te sky;
The fiery pomp ascending left the view;
The prophet gaz'd and wish'd to follow too. (237. l.)

Elis'arcza is bámulóra vált,
Hogy mestere az ég útjára szállt.
A tűnő fény már alig cikázik . . .
Ámultában repülésre vágyik.
[Elisa Illés próféta tanítványa volt.

Másodszor leírásai hangulatosságát kell kiemelnem, melyek a kalandok közé eső hézagokat betöltik s kellemes pihenőkül szolgálnak. Az angyallá alakulás ecsetelése nagy művészetre vall, különösen ha a nyers változatokkal hasonlítjuk össze. Így a *Gesta Romanorum* ijja hamarosan megjelenti, „hogy ő Isten angyala volna.“ Mennyivel művészebb, mikor *kiderül*, hogy *angyal* az érthetetlen cselekedetek művelője. Az átalakulás rajzát csaknem odaleheli, olyan finom, olyan légies képet rajzol róla.

Dix-huitième siècle, 199–288. l., Haraszti Gyula *Candidet* tárgyalja körülményesebben, melynek az optimizmus ellen irányuló célzatában nagy cinizmust és mephistói vigyorgást lát. (*Egyetemes Irod.* II. k. 399–400 l.) *Lansonnak* Voltaire regényeiről adott jellemzése éppen olyan remek, mint a mű maga egészében. *Candide* mesteri fejtegetését kell kiemelnem, továbbá azt az élelátást, melylyel észreveszi, hogy Voltaire regényeiben a foglalkozások, az ethnos lélektana, a gúny, a bohózkodás, némi festői realizmus s a művek alapjául szolgáló bölcselmi nézet a legfontosabb mozzanatok. (*Lanson: Voltaire*, 146–154. l.)

²⁷ Gaston Paris tanulmányában, 153. l.

²⁸ Parnell Tamás, angol költő 1679–1717.

²⁹ A 190. lapon.

³⁰ Ld. Nolte és Ideler gyűjteményét, II. k. 231–237. l. A Voltaire-Parnell-kérdésben csupán egy tényező ejti gondolkodóba a forráskutatót. Így már Gaston Paris utal arra, hogy a felgyújtás mozzanata nincs meg Parnell költeményében, de megtalálhatjuk Johannes Juniornál, a középkori francia mesében s Voltaire *Zadig*-jában (*Gaston Paris: L'ange et l'ermite* 165. l.)

Míg a *Gesta Romanorum* elbeszélésében egy-egy tett elkövetése után a remete úgy kiált fel, hogy társa nem is angyal, inkább ördög, Parnell remeteje *embert* lát benne. Így azok az érzelmek, melyeket az ifjú cselekedetei láttára kifejez, lélektanilag megokoltak. Parnell a remete ámulatát, döbbenetét, szörnyülködését és haragra lobbanását mesterien tolmácsolja.

Feltünőbb a különbség az erkölcsi tényező kifejezésében. A *Gesta Romanorum* elbeszéléséhez csatolt magyarázat, mint a hogyan a gyűjtemény többi elbeszélésében is megszoktuk már, szélesre taposott oktatgatás, míg a Parnell költeményében kifejezett tanulság úgy hat az olvasóra, mintha fojtó ködből szabadulna s a fényvillanásra fellélekzenék.

Dugonicsról Voltairere, Voltaireről Parnellre tértünk, röviden: forrásról-forrásra haladtunk. Észrevehettük, hogy mindegyiknek más a célja: Dugonicsé a finom alap érdes megfestése, Voltairéé az ürügyül használt mesetárgyhoz fűzött bölcselmi tartalom nagyobb jelentőségének kidomborítása, Parnellé — ezt egy szóval is megállapíthatjuk — *a művészet*. Ne higyük, hogy Dugonicsnak a filozófiához nem volt érzéke. 1760-ban és 1761-ben Nagy-Károlyban bölcsélettel foglalkozik s a piarista törekvésekhez híven, különösen az új rendszerekkel. *Defensio de Wolffiana praeexistentia animorum* című dolgozatában *Leibniz* alapos ismeretéről tesz tanubizonyságot. 1771-ben Nyitrán a filozófia tanára.³¹ Azt hihetnők, hogy bölcselmi tudása áthatja lényét s megtermékenyíti munkásságát, mint a Voltaire-ét. Korántsem. Dugonics a bölcselkedés finom hajtását trágya-földbe ülteti. *Prónai* Antalnak igaza van: „Voltaire-höz neki valóban semmi köze.“³² Nincs akkor sem, mikor *Zadigot* dolgozza át. Mikor a remete-parabolát is „talpig megmásolta,“ nem csekély bosszúságunkra tette. Feldolgozásuk abban egyezik, hogy a reflektor erős fényével világít *egész* munkásságukra: ott a filozófiai törekvésre, itt az ízetlen daróckodásra. A különben közepes műveket írogató Parnell remekműve a sivatagból kimeredő oszlop ünnepi komolyságával hat reánk. Úgy vagyunk vele, mint *Arvers* híres szonettjével.³³ Mint ez, úgy Parnell *egyetlen* remekműve is megérdemli, hogy költője nevét megóvja a mulandóságtól.

(Arad.)

Dr. Elek Oszkár.

³¹ *Prónai Antal: Dugonics András életrajza* 31—33., 63. 70. l.

³² Ugyanott 67. l.

³³ *Arvers* Félixnek „Rejtett szerelem“ cz. egyetlen remekművét Szász Károly is lefordította. (Ld. *Anthologia a XIX. század francia lyrájából* cz. gyűjtemény I. k. 309. l.)